

mével is. Fellépésük eredménytelen volt, Beneš pedig élve a megváltozott helyzettel 1943 januárjában immár nyíltan és végleg megszakított mindennemű tárgyalást a szudétanémet emigrációval. 1942 decemberében született, de 1943. január 10-én keltezett levelével végérvényesen pontot tett a cseh részről folytatott diplomáciai események végére, a szudétanémet emigráció tevékenységének középpontjába pedig a továbbiakban a kitelepítés ellen folytatott reménytelen küzdelem került.

Vesztróczy Zsolt

Keleti szláv ortodox művelődés a két világháború közötti Lengyelországban

Labyncew, Ű. A., Œčavinskaä, L. L.: Beloruszko-ukrainsko-ruszkaä pravoslawnaä knižnost' mežwoennoj Pol'si. = Issledowaniä i publikacii po materialam ĩkspedicii 1996 g. Moskva, 1999. Izdatel'stvo „Indrik”. 312 p.

A két világháború közötti Lengyelország soknemzetiségű ország volt. A körülbelül 30 milliós lakosság több mint egyharmadát a nemzeti kisebbségek tették ki. Az 1931. évi népszámlálás szerint Lengyelország lakosságának 12 százaléka volt ortodox vallású, de néhány kelet-lengyelországi vajdaságban az ortodoxok aránya a 70 százalékot is elérte (Polesie, Volhínia). 1939-ben a hivatalos egyházi statisztika szerint a Lengyelországi Ortodox Egyház 5 egyházmegyével rendelkezett, több mint 4 millió hívővel, 2500 templommal és kápolnával, mintegy 3000 egyházi személlyel, 17 kolostorral. Fenntartott egy ortodox líceumot Varsóban, két papi szemináriumot (Vilnában és Kremenyecben), egy ortodox teológiai tagozatot a varsói egyetemen, ikonfestő szemináriumot, kántorképzőt, nyomdát, különféle periodikákat adott ki, és saját levéltárat működtetett. 1924. november 13-án írta alá VII. Gergely konstantinápolyi pátriárka a Lengyelországi Ortodox Egyháznak autokefál státust adományozó okiratot. Ez egybevágott a lengyel állami hatóságok óhajával, amelyek mindenképpen el akarták kerülni, hogy az ortodox vallású lengyel állampolgárok a legkisebb mértékben is alá legyenek rendelve az anyaegyháznak, a moszkvai központú Orosz Ortodox Egyháznak. Az ortodox lakosság mintegy 93 százalékát a kelet-lengyelországi vajdaságok paraszti lakossága adta, amelynek körében a nemzeté válás még nem fejeződött be teljesen. Különösen az ukrán–fehérorosz nyelvhatár mentén, Polesie vajdaságban élt sok keleti szláv, akik nem valamelyik nemzethez tartozónak, hanem „itteni”-nek határozták meg magukat (mintegy 1 millió fő), amit a lengyel statisztika kénytelen volt elfogadni. Az 1931. évi népszámlálás szerint több mint 1 millió ortodox vallotta magát ukrán, csaknem 1 millió fehérorosz, 0,5 millió lengyel, 100 ezer orosz, 22 ezer pedig cseh anyanyelvűnek.

Az ortodox hívők között tehát az őslakos ukrán és fehérorosz paraszti lakosság dominált, az ingadozó létszámú orosz lakosság többségét nem a régen megtelepült városi lakosság, hanem az oroszországi forradalom és polgárháború következtében emigrált oroszok tették ki. Gyakran oroszoknak vallották magukat a helyi ortodox értelmiség, többek között a pápáság képviselői is. A két világháború közti Lengyelország vezető helyet foglalt el az orosz emigránsok száma tekintetében az egész periódus alatt, egyedül talán Franciaországban volt ezt megközelítő létszámú orosz emigráns az 1930-as években. Ez azzal magyarázható, hogy a két világháború közötti Lengyelország nagy kiterjedésű keleti szlávok lakta területeket birtokolt, és e „kelet-lengyel” vidékek sokat megőriztek „orosz” jellegükből. Sok orosz emigránsnak éltek rokonai a II. Lengyel Köztársaságban, mégpedig a lakosság összes rétegében, a meglehetősen tehető birtokos réteget is beleért-

ve. A lengyelországi ortodox egyház nem csak lelki, hanem jelentős anyagi segítséget is nyújtott az orosz emigránsoknak.

A lengyelországi ortodox egyház helyzete nehéz volt. Csaknem állandó üldöztetésben volt része mind a lengyel állam, mind pedig a lengyel katolikus egyház részéről. Ezek az üldöztetések időnként erőszakos megtorlásokban nyilvánultak meg, sokszor olyan barbár cselekedetekben is, mint amikor Chełm körzetében 1938-ban egyszerre kétszáz ortodox templomot romboltak le. Mindezek ellenére az ortodox egyház helyzete a két világháború közötti Lengyelországban összehasonlíthatatlanul kedvezőbb volt, mint a Szovjetunióban, ahol az 1930-as évek második felére az egyházszerkezetet már szétzúzták. A nehézségek ellenére igen sokrétű, nyelvi és műfaji szempontból is változatos ortodox irodalom jött létre ekkor Lengyelországban. Erről a mára már jobbára elfelejtett irodalomról hoz hírt a két orosz kutató könyve, amely egy 1996-ban végzett feltáró munka eredményét teszi közzé. Bejárták most már csak kisebb részben Lengyelországhoz, nagyobb részét Ukrajnához és Fehéroroszországhoz, illetve Litvániához tartozó vidéket, hogy összegyűjtsék a két világháború között Lengyelországhoz tartozott terület ortodox irodalmának emlékeit. Útjuk sikerét az a módszer is segítette, hogy a lakosságtól ezeket a nekik sokszor igen becses emlékeket nem akarták megszerezni, hanem csak arra kértek engedélyt, hogy lemásolhassák a könyveket és a kéziratokat. A könyv nagyobb részét az ily módon feltárt szövegek publikálása teszi ki.

A nyomtatott emlékek között ott vannak az orosz ortodox teológiai gondolkodás kiemelkedő művei is, amelyeket a lengyelországi ortodox egyház segített megjeleníteni. Ezek közül a legnevezetesebb N. Glubokovskijnak az orosz teológia történetét és aktuális állapotát bemutató munkája, amely Varsóban jelent meg 1928-ban. A kevesek számára íródott teológiai szakirodalom mellett tömegesen jelentettek meg a nép számára szóló kiadványokat is. Ezek jelentős része ukrán és fehérorosz nyelvű volt. Valamivel később megjelenik a lengyel nyelvű ortodox irodalom is, amely azokhoz szól, akik vallásukat megtartva nyelvükben lengyellé lettek. A nyomtatott művek mellett a nép és a papok között terjedtek kézíratos munkák is. Így másolták a régi és az új himnográfiai műveket, a szentek életét, krónikákat, zarándoklatok és csodák leírását, valamint paraliturgikus alkotásokat.

Mennyiségi szempontból a nyomtatott művek összpéldányszáma több millióra becsülhető, az egyes kiadványok ezertől több tízezerig terjedő példányszámban jelentek meg. A műfaji változatosság a biblikus művektől a teológiai munkákon át a liturgikus könyvekig, az egyháztörténettől a szépirodalmi művekig terjed. Ez az irodalom vallási jellege mellett nemzeti is volt, az orosz emigránsok leszármazottai mellett ezen nevelkedett a fehérorosz és az ukrán értelmiség jelentős része is.

Zoltán András

Fegyveres honvédők és fegyveres árulók a Szovjetunióban 1941 és 1945 között

Kirsanov, Nikolaj, Andreevič – Drobásko, Sergej Igorevič: Velikaâ Otečestvennâ Vojna 1941–1945 gg.: nacional'nye i dobrovol'českie formirovaniâ po raznye storony fronta. = Otečestvennâ istoriâ, 2001. 6. no. 60–75. p.